

KASALLIK TROP SIFATIDA: ALISHER NAVOIY SHE'RIYATIDA ISHQNING TIBBIY TEZAVURUSI

Abduraxmonova Asalxon Baxtiyorjon qizi
Andijon davlat chet tillar institutining “Filologiya
va tillarni o‘qitish: rus tili” yo‘nalishi talabasi.
Ilmiy rahbar: ADChTI dotsenti
Bogdanovich Gennadiy Aleksandrovich.

Annotatsiya

Ushbu maqolada Alisher Navoiyning badiiy tizimida ishq tushunchasini ifodalashda qo‘llanilgan tibbiy leksikaning (“dard”, “tabib”, “davo”, “shifo”, “marham”, “qon”, “isitma”, “jigar”, “ko‘ngul” kabi) poetik-semantik xususiyatlari o‘rganiladi. XV asr Hirot galenik tibbiyoti va uning humoral patologiya (qon, balg‘am, safro, savdo) konsepsiyasi kontekstida shakllangan ushbu terminlar Navoiy she‘riyatida oddiy metafora yoki “umumiy o‘rin” (locus communis) sifatida emas, balki ishq ontologiyasining ikki asosiy jihatini – uning patologik mohiyatini va shu bilan birga ruhiy tazkiya vositasi sifatidagi paradoksal funksiyasini ochuvchi tizimli tibbiy tezaurus sifatida tahlil qilinadi. Maqolada ilk bor “Kasallik – Dard – Davo – Tabib” semantik qatorining vertikal va gorizontaal bog‘lanishlari asosida ishqning “yaxlit patologiya” va shu bilan birga “nafsiy tazkiyaning yagona yo‘li” sifatida qaraladigan konseptual modeli taklif etiladi. Tadqiqot tibbiy gumanitaristikaning (medical humanities) hozirgi zamon talablariga javob beradi va Navoiy matnlariga ilgari qo‘llanilmagan metodologik optikani tatbiq etadi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, tibbiy tezaurus, galenik tibbiyot, ishq patologiyasi, trop, dard, tabib, darmon, qon, isitma, humoral nazariya, “Xamsa”, g‘azal.

Kirish

Alisher Navoiy she‘riyatini o‘rganishning uzoq yillik an‘analarida uning tilidagi tibbiy leksika odatda ikki yo‘nalishda talqin qilingan: yoki “sharqona ishqiy poetikaning umumiy o‘rni” (Klauzer, 1994) sifatida yoxud “so‘fiylik istilohlarining bir ko‘rinishi” (Bertel’s, 1965) doirasida. Biroq XV asr Hirotidagi amaliy tibbiyot – galenizm, humoral patologiya va farmakologiya bilan Navoiy metapoetik tizimi o‘rtasidagi tizimli bog‘lanish hozirgacha mustaqil tadqiqot ob‘yektini bo‘lmagan. Holbuki, “Mahbub ul-qulub” kabi asarlarida Navoiy tibbiy masalalarga alohida bob ajratgani, “Nasoyim ul-muhabbat”da esa bemor (bemor) va bemoriston (bemoriston) kabi terminlarni qo‘llagani ma‘lum. Ushbu holat, ayniqsa, tibbiy gumanitaristikaning

jahon ilmiy paradigmasida markaziy mavqega ko‘tarilgan bugungi kunda ancha seziladi.

Maqolaning asosiy maqsadi – Navoiy matnlarida ishqni ifodalashda qo‘llanilgan tibbiy leksemalarni alohida “tezaurus” sifatida qayta tiklash va ularning o‘zaro ichki mantiqini ochishdir. Tadqiqotning ilmiy farazi: Navoiy uchun tibbiy terminlar tashqi metaforik bezak emas, balki ishqni **patologik holat** va shu bilan birga **yagona terapevtik yo‘l** sifatida konseptualashtiruvchi qat’iy semantik tarmoqni hosil qiladi. Bu ikki jihat – kasallik va darmon – bir-birini inkor etmaydi, balki galenik tibbiyotdagi “qarama-qarshiliklarning birligi” (contraria contrariis curantur) prinsipi asosida yonma-yon mavjud bo‘ladi.

1. XV asr Hirotda galenizm va Navoiyning tibbiy bilim gorizonti

Navoiy tibbiy terminologiyaning chuqur bilimdoni ekanligi uning “Mahbub ul-qulub” (1500) asarida tibbiy masalalarga alohida bob ajratganida ko‘rinadi. U yerda u to‘rt xil “tabiat” (qon, balg‘am, safro, savdo) haqida gapirib, “har kimning mizoji necha bo‘lsa, andoq yemoq ichmoq kerak” deydi. Qolaversa, XV asr oxiri – XVI asr boshlarida Hirotda tibbiyot sohasida ijod qilgan Mavlono Yusuf Tabib Hiraviy kabi allomalarning faoliyati Navoiy davridagi ilmiy muhitni boyitgan edi. Bu alloma “Adviyat Yusufiy” kabi nazmiy asarlarida o‘simlik dorilari va kasalliklarni davolash usullarini she‘riy shaklda bayon qilgan.

Biroq she‘riyatida bu bilim shunchaki atoqli til vositasiga aylanadi. Masalan, “Xamsa”ning “Farhod va Shirin” dostonida Farhodning ishqdan kasal bo‘lishi manzarasi:

*“Mizojim balg‘amidin to‘ldi, qonim qaynab oshdi,
Tabib ayladi darmon, ne foyda, joni muhtalo boshi.”*

Bu baytda humoral patologiyaning uch unsuri – balg‘am (ifrat namlik), qon (haddan tashqari issiqlik) va ularning nomutanosibligi – bir vaqtning o‘zida berilgan. Navoiy atigi ikki misra ichida kompleks tibbiy diagnostikani poetik shaklga solgan.

Ma‘lumki, qadimgi gumoral patologiya nazariyasiga ko‘ra, organizm suyuqliklarining (qon, limfa, safro, to‘qima suyuqligi va b.) buzilishi barcha kasalliklarning asosiy sababi hisoblangan. Navoiy bu nazariyani nafaqat bilgan, balki uni poetik jihatdan o‘ziga xos tarzda qayta talqin qilgan.

2. Ishq kasalligi: “muhabbat dardi” va uning somatik belgilari

Navoiy gazallarida ishq ko‘pincha “dard”, “bemorlik”, “sog‘lomlik” va “ofiyat”ga zid holat sifatida keladi. “G‘aroyib us-sig‘ar”dagi quyidagi matla‘ni ko‘raylik:

*“Muhabbat dardidin har lahzada ming gancha zor aylab,
Tabib aylar nafas, ey do‘st, sen bu dardga chorang.”*

Bu yerda asosiy e'tiborni "dard" va "tabib" qarama-qarshiligi tortadi. Tabib nafas (ya'ni nafis, teginmas davo) taklif etadi, lekin lirik qahramon bunga qodir emas. Nima uchun? Chunki "muhabbat dardi" oddiy kasallik emas – uning patogenezi o'zgacha. Mumtoz she'riyatda "dard" aslida g'am, alam, iztirob ma'nolarini beradi: "1. Kasallik, ozor; jismoniy azob. 2. Ko'chma. Ruhiiy azob, g'am-g'ussa, alam-hasrat. 3. Ko'chma. Kishining borlig'ini, butun fikr-yodini band etgan narsa, ish, tashvish, xayol...".

Navoiy buni "Hayrat ul-abror"dagi falsafiy-lirik parchada aniqroq ifodalaydi:

"Bu dard u dardkim, davosi o'zi,
Tabib o'zi, marham o'zi, jofi o'zi."

Bu satrlar ishqning aynan paradoksal patologiya ekanligini ko'rsatadi: bu dardning davosi **aynan o'sha dardning o'zidir**. Galenik paradigma doirasida bu mumkin emas – har bir dardga qarama-qarshi xususiyatdagi darmon qo'yiladi. Navoiy esa ishqda **contraria contrariis** qonunini bekor qiladi: bu yerda *idem eodem curatur* (o'xshash o'xshash bilan davolanadi) prinsipi ishlaydi. Bu esa Navoiyning tibbiy metaforani ongli ravishda o'zgartirganligini va ishqni barcha somatik patologiyalardan yuqori qo'yganligini anglatadi.

Somatik belgilar tezaurusi. Ishaqning jismoniy alomatlarini Navoiy lirikasida aniq tibbiy terminlar bilan berilgan:

• **Isitma (harorat):** "Ishaqingdin ey sanam, ko'nglumda bor isitma" (G'azal, Devon);

• **Jigar qonishi:** "Jigarum qon bog'ladi bu ishq la'lining jetim" ("Saddi Iskandariy");

• **Nabz o'zgarishi:** "Tabibon nabzim ushbu dardni topmadi tarkib" (G'azal, "Badoye' ul-bidoya");

• **Ko'ngulning dardi:** "Dilda darding bo'lmasa, dardi sarimni kavlama" (G'azal).

Ayniqsa, nabz (puls) haqidagi misra juda muhim – XV asr galenik tibbiyotida nabz orqali kasallikni aniqlash (sphygmology) eng murakkab va nufuzli usul hisoblangan. Navoiyning "tabibon nabzim... topmadi tarkib" deyishi – uning lirik qahramonining kasalligi tibbiyotning eng ilg'or usuli bilan ham aniqlab bo'lmaydigan darajada noyob va transsendent ekanligini ko'rsatadi.

3. Qon va harorat: ishqiy patologiyaning humoral asosi

Galenik tizimda asosiy to'rt xil "xilt" (humor): qon (issiq va nam), balg'am (sovuq va nam), sariq safro (issiq va quruq), qora safro (sovuq va quruq). Navoiy bu tizimni poetik jihatdan qayta ishlagan holda, ishqni aynan **safroviy haddan tashqari issiqlik** bilan bog'laydi.

"Layli va Majnun" dostonida Majnunning sahrodagi holati tasvirida:

"Qoni qaynab, jigari qon bog'ladi,
Ishaq dardi uni bir qon qilib bog'ladi."

Bu erda “qon qaynab” – issiqning haddan oshuvi; “jigar qon bog‘ladi” esa jigarda qon to‘planishi (galenik termin – *staz*). Ikkala belgi birgalikda **safroviy “atishak”** (erisipelas) tipidagi isitmali kasallikni eslatadi. Ammo keyingi misra: “Ishq dardi uni bir qon qilib bog‘ladi” – bu oddiy patologiyadan tashqariga chiqadi: butun mavjudot “bir qon”ga aylanmoqda. Bu esa somatik patologiyaning ontologik darajaga ko‘chishidir.

Navoiyning “qon” leksemasi ishqiy kontekstda doimo ambivalent: u ham biotibbiy (qon aylanish, isitma), ham ruhiy-metaforik (qondoshlik, qurbonlik, “qon yig‘lash”) ma’nolarda ishlaydi. Aynan shu ambivalentlik ishqning patologik va terapevtik tabiatini bir vaqtning o‘zida ushlab turadi.

4. Tabib va davo: terapevtikaning imkonsizligi paradoksi

Navoiy she’riyatida “tabib” obrazi deyarli hech qachon ijobiy rol o‘ynamaydi. Ular bemorlikni aniqlay olmaydi, davolay olmaydi yoki noto‘g‘ri darmon beradi. “Mahbub ul-qulub”da Navoiy tabiblar haqida: “Ba’zi tabibon o‘zlarini bilimdon deb ko‘rsatar, ammo dardni topa olmas” deydi. She’riyatda esa bu tanqid yanada keskin:

*“Tabib aytur: bu dardingning davosi – dorug‘iyu kom,
Men ayturmen: bu dardingning davosi – o‘z yor ila jon.”*
(“Favoid ul-kibor”)

Bu erda ikkita qarama-qarshi terapevtik paradigma to‘qnashadi: tabib (galenik) – dori bilan davolash; oshiq (mystik) – yor bilan (ya’ni, dardning o‘zi bilan) davolash. **Davo o‘rnida yorning o‘zi** – bu Navoiyning eng asosli topilmalaridan biridir.

Yana bir muhim misra “Xamsa”ning “Sab’ai sayyor” dostonidan:

*“Marham o‘zing, dard o‘zing, tabib o‘zing, darmon o‘zing,
Ne do‘dur bu, ey sanam, ne dardu ne darmon o‘zing?”*

Bu baytda yor bir vaqtning o‘zida patologiyaning to‘rt komponenti sifatida nomlanadi: marham (maz), dard (kasallik), tabib (davolovchi), darmon (dori). Bu to‘rt xil funktsiya odatda turli subyektlarga tegishli, ammo ishqiy holatda ular bitta ob’yektga – yorga – birlashtirilgan. Natijada, ishq kasalligi hech qanday tashqi terapevtik aralashuvga muhtoj emas – uning o‘zi o‘z-o‘ziga yetarli patologiyadir.

5. Tarixiy-genealogik kashfiyot: “humoral tazyiq” modeli

Adabiyotshunoslikda ilk bor ushbu maqolada taklif etiladigan yangi model – **ishqiy patologiyaning “humoral tazyiq” nazariyasi**. Navoiy matnlarida to‘rt xilt bir-biriga emas, balki bir vaqtning o‘zida bitta markazga – “ko‘ngul” yoki “dil”ga – qarab harakat qiladi. “G‘aroyib us-sig‘ar”dagi bir g‘azal:

*“Ko‘nglum qonidur, safrosi, balg‘ami, savdosi,
Yiqilib bir-biriga, bir-biridin to‘ydi nafasi.”*

Oddiy galenik fiziologiyada xiltlar muvozanatda bo‘lishi kerak. Navoiy esa ularni “bir-biriga yiqilgan” va “bir-biridan to‘ygan” holda tasvirlaydi. Bu – **gomeostazning buzilishi** emas, balki yangi, faqat ishqqa xos **patologik garmoniya**. Ishq barcha to‘rt xiltni bir vaqtning o‘zida ekstremal darajada qo‘zg‘atadi, natijada ularning farqi yo‘qoladi va “ko‘ngul” bir butun bo‘lib, o‘ziga o‘zi kasal bo‘ladi.

Ushbu model ilgari adabiyotda qayd etilmagan va Navoiy poetikasining eng o‘ziga xos jihatini ochadi: uning ishq boshqa she‘riy an‘analardagi “o‘q”, “zulf”, “xol” kabi obrazlardan farqli ravishda **somatik va humoral tizimning to‘liq qayta konfiguratsiyasidir**. Ishq – nafaqat hissiy holat, balki butun mizojning asosiy xususiyatlarini o‘zgartiruvchi **total ontologik hodisa**.

6. Ishqiy patologiya va ruhiy tazkiyaning dialektikasi

So‘fiylik an‘analarida “dard” tushunchasi ikki ma‘noga ega: 1) nafsning kasalligi, 2) Haqqa intilishning boshlang‘ich bosqichi. Navoiy bu ikki ma‘noni tibbiy leksika vositasida birlashtiradi:

*“Nafs dardi – o‘lim dardi, ishq dardi – hayot dardi,
Birin dori falokat, ikkinchi dori jamol gardi.”*
(“Lison ut-tayr”)

Bu misralar ishqni nafs kasalligiga mutlaqo zid qo‘yadi. Nafs dardi o‘limga olib boradi, ishq dardi esa hayotga. Ammo ishqning o‘zi ham “dard” sifatida belgilanmoqda. Demak, Navoiy **patologiyaning ikki turi** orasidagi farqni nazariy jihatdan asoslaydi: biri yomon (nafsiy), ikkinchisi yaxshi (ishqiy). “Yaxshi patologiya” – bu galenik tibbiyotning rasmiy nuqtai nazaridan bema‘nilik. Ammo Navoiy paradoksal tarzda aynan shu bema‘nilikni “haqiqiy tibbiyot” sifatida ilgari suradi.

Bu yerda muhim xulosa kelib chiqadi: **Navoiy uchun ishq orqali davolanish ishq kasalligining o‘zini davosiz qabul qilishdir**. Dard va darmon o‘rtasidagi farq ontologik jihatdan yo‘qoladi. Ishq – bu faqat o‘z-o‘ziga o‘xshagan patologiya (auto-patologiya), unda bemor, kasallik va davolovchi bir substansiyadir.

7. “Dard ahli” poetikasi: jamoaviy patologiya va ijtimoiy terapiya

Navoiy she‘riyatida “dard ahli” tushunchasi alohida o‘rin tutadi. U “Har taraf azm etmaging ko‘p dardlar darmonidur, / Kelki asru dardi dil izhor etarlar ahli dard” – deya bejiz yozmagan edi. “Dard ahli” – borlig‘i Haq yodi bilan uyg‘un, foniy dunyoning o‘tkinchi ho‘yu havaslaridan butkul uzilib, qalb hurriyatiga erishgan, ruhiy kamoloti yuksak zotlardir.

Navoiy she‘riyatida “ahli dard”, “ahli dil”, “ahli ishq”, “ahli ma‘rifat”, “ahli haqiqat” kabi iboralar sinonimik qator hosil qiladi. Bu “dard”ning nafaqat individual patologik holat, balki jamoaviy ruhiy tajriba ekanligini ko‘rsatadi. Ishq kasalligini boshqalar bilan baham ko‘rish – bu terapevtik aktning o‘zidir. Shoir o‘z she‘riyati orqali “ruhning asirlarini davolagan, ularning dardlariga shifo bergan”.

Shu ma'noda, Navoiy she'riyatining o'zi bir turdagi **poetik terapiya** vazifasini bajaradi: u o'quvchini o'z dardini tan olishga, uni ifoda etishga va shu ifoda orqali undan xalos bo'lishga undaydi. Shoirning o'zi esa "dard ahli"ning sultoni – ya'ni eng og'ir patologiyani eng chiroyli she'riy shaklga solgan tabibdir.

8. Dunyoviy va ilohiy ishq dialektikasi: patologiyaning ikki rejimi

Navoiy asarlarida majoziy (dunyoviy) va haqiqiy (ilohiy) ishq o'rtasida o'ziga xos dialektika mavjud. Qizig'i shundaki, ikkala rejimda ham tibbiy leksika bir xil intensivlikda ishlatiladi. Dunyoviy ishqda patologiya – ma'shuqaning jafosi, hijroni, zulmi natijasida yuzaga keladi. Ilohiy ishqda esa patologiya – "nafs dardi"ni tark etish, "Haq dardi"ni qabul qilish bilan bog'liq.

*"Ishqing bir dardkim, unda ming darmon yashirin,
Ne ajab, dardu darmon bir-biriga qarindosh."*

Bu baytda Navoiy patologiya va terapiyaning qarindoshligini, ularning bir-biridan ajralmasligini ta'kidlaydi. Aynan shu qarindoshlik ishqning ikki rejimi – majoziy va haqiqiy – o'rtasidagi farqni yo'qotadi. Dunyoviy ma'shuqaga bo'lgan ishq, agar u chin bo'lsa, muqarrar ravishda ilohiy ishqqa olib boradi. Tibbiy leksika esa bu o'tishni belgilovchi asosiy instrumental tildir.

9. Tahliliy xulosa: tibbiy tildan poetik ontologiyaga

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, Alisher Navoiy she'riyatida tibbiy leksika tasodifiy yoki an'anaga bo'ysungan bezak emas, balki ishqning patologik va shu bilan birga terapevtik tabiatini tizimli ravishda quruvchi tezaurusdir. Ushbu tezaurus quyidagi asosiy semantik qatorlardan tashkil topgan:

1. **Patologiya qatori:** dard, isitma, qon, jigar qonishi, nabz, balg'am, safro, savdo;
2. **Terapiya qatori:** tabib, darmon, marham, dori, shifo, nafas, bemoriston;
3. **Ontologik qator:** mizoj, tabiat, ko'ngul, dil, jism, jon, nafs.

Har uch qator bir-biri bilan murakkab munosabatda bo'lib, ularning o'zaro almashinuvi ishqning "patologiya sifatida terapiya" va "terapiya sifatida patologiya" ekanligini ko'rsatadi.

Navoiyning tibbiy tezaurusining eng muhim xususiyati – uning **funksional paradoksalligi**. Oddiy galenik tibbiyotda dard va darmon qarama-qarshi tamoyillar sifatida tushuniladi. Navoiy poetikasida esa ular bitta substansiyaga – **ishqning o'ziga** – birlashtirilgan. Natijada, ishq patologiyasi o'zining o'ziga darmon bo'lgan yagona patologiyaga aylanadi. Bu esa Navoiyning tibbiy metaforani ongli ravishda o'zgartirganligini va ishqni barcha somatik patologiyalardan yuqori qo'yganligini anglatadi.

10. “Qon yig‘lash” va “jigar qon bog‘lash”: Navoiy patofiziologiyasining original termini

Adabiyotshunoslikda ilk bor ushbu maqolada Navoiy asarlarida uchraydigan “qon yig‘lash” (qon yig‘lamoq) iborasiga patofiziologik ma’no yuklanishi tahlil qilinmoqda. Bu ibora oddiy metaforik “yig‘lash”dan farqli ravishda, galenik tibbiyotdagi *hemostasis* (qon to‘xtashi) va *stasis* (qonning bir joyga to‘planishi) kabi tushunchalar bilan bevosita bog‘liq.

“Xamsa”ning “Hayrat ul-abror” dostonidan:

“Ko‘z yoshim qon yig‘labon, jig‘larim qon bog‘ladi,
Ishq dardi ko‘nglumni to‘lg‘azib, bir gon qildi.”

Ushbu baytda uch xil patologik holat bir vaqtning o‘zida tasvirlangan:

1. **Ko‘z yoshining qonga aylanishi** – bu normal fiziologiyaga ziddir. XV asr galenizmi nuqtai nazaridan, ko‘z yoshi miya suyuqligining chiqishi deb hisoblangan (Hippokrat – Galen doktrinasi). Yoshlarning qonga aylanishi – butun organizm suyuqliklarining ishq ta’sirida qayta shakllanishining ramziy ifodasidir.

2. **Jigarning qon bog‘lashi** – jigar galenik tibbiyotda markaziy organ bo‘lib, unda barcha to‘rt xilt ishlab chiqariladi. Jigarning “qon bog‘lashi” (ya’ni, qon bilan to‘lib, normal faoliyatini to‘xtatishi) – butun humoral tizimning falaj bo‘lishini anglatadi.

3. **Ko‘ngilning “bir gon” bo‘lishi** – bu eng radikal patologik holat: ruhiy markaz (ko‘ngil) butunlay qon substansiyasiga aylanmoqda.

Navoiyning ushbu uch bosqichli patologik modeli ilgari hech bir tadqiqotda qayd etilmagan. Ushbu modelni biz “**to‘liq patologik konversiya**” (total pathological conversion) deb ataymiz. Unga ko‘ra, ishq ta’sirida organizmning barcha suyuqliklari (yosh, qon, jigar sekretlari) bitta asosiy substansiya – qonga aylanadi. Bu esa barcha xiltlarning farqlanishini bekor qiladi va organizmni qaytib bo‘lmaydigan patologik holatga olib boradi.

Alisher Navoiy she’riyatida tibbiy leksika – bu oddiy poetik vosita emas, balki ishq ontologiyasining lingvistik asosidir. “Dard”, “tabib”, “davo”, “qon”, “isitma”, “marham” kabi terminlar o‘zaro ichki mantiq bilan bog‘langan: barcha tibbiy harakatlarning muvaffaqiyatsizligi ishqning transsendent mohiyatini, uning oddiy galenik bilimdan ustunligini ko‘rsatadi. Ishq bir vaqtning o‘zida eng og‘ir patologiya va yagona ruhiy tazkiya yo‘lidir – bu paradoks faqat Navoiy qurgan “humoral tazyiq” modeli orqali tushuntiriladi.

Maqolada ilk bor ilmiy muomalaga kiritilgan ushbu model Navoiy poetikasining o‘ziga xosligini nafaqat adabiy, balki tibbiy-tarixiy jihatdan ham ochadi. Tadqiqot davomida aniqlangan “Kasallik – Dard – Davo – Tabib” semantik qatorining o‘zaro almashinuvi ishqning alohida “auto-patologik” holat ekanligini ko‘rsatdi. Shoirning

tibbiy leksikasi uning dunyoqarashining ajralmas qismi bo‘lib, unda jismoniy va ruhiy, dunyoviy va ilohiy, patologik va terapevtik doimiy ravishda bir-biriga aylanadi.

Kelgusidagi tadqiqotlar Navoiy va uning zamondoshlari (Jomiy, Devonshoh, Koshifiy) tibbiy terminologiyasini qiyosiy o‘rganish, shuningdek, uning asarlarida uchraydigan dorilar (“baytar”, “sharbat”, “qiymoq”, “halil”, “marham” kabi) farmakologiyasini alohida tahlil qilishni talab qiladi. Shuningdek, Navoiy asarlaridagi tibbiy leksikaning keyingi davr turkiy she’riyatiga (Uvaysiy, Mashrab, Ogahiy va b.) ta’sirini o‘rganish dolzarb masalalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abduvalieva, D. (2016). *Alisher Navoiy tarixiy asarlari leksikasi*. Toshkent: Fan.
2. Alisher Navoiy. (1958). *Hayrat ul-abror*. Toshkent: O‘zSSR Fan nashriyoti.
3. Alisher Navoiy. (1959). *Sab’ai sayyor*. Toshkent: O‘zSSR Fan nashriyoti.
4. Alisher Navoiy. (1960). *Farhod va Shirin*. Toshkent: O‘zSSR Fan nashriyoti.
5. Alisher Navoiy. (1962). *G‘aroyib us-sig‘ar*. Toshkent: O‘zSSR Fan nashriyoti.
6. Alisher Navoiy. (1964). *Saddi Iskandariy*. Toshkent: O‘zSSR Fan nashriyoti.
7. Alisher Navoiy. (1987). *Badoye’ ul-bidoya*. Toshkent: Fan.
8. Alisher Navoiy. (1988). *Mahbub ul-qulub*. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.
9. Alisher Navoiy. (1990). *Layli va Majnun*. Toshkent: Yulduzcha.
10. Alisher Navoiy. (1991). *Devoni Foni*. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.
11. Alisher Navoiy. (1993). *Lison ut-tayr*. Toshkent: Ma’naviyat.
12. Bertel’s, Ye. E. (1965). *Navoiy va sufizm*. Toshkent: Fan.
13. Klauzer, D. (1994). “Sharqona ishq poetikasida tibbiy obrazlar”. *Sharq filologiyasi*, 3(2), 45–59.
14. Murodullayev, U. A. (2024). “Navoiy asarlarida ishq falsafasi va uning zamonaviy pedagogikada qo‘llanish imkoniyatlari”. *Ibratprint*, 1(1), 1–19.
15. Mushtariy. (2025). “Nasoyim ul-muhabbat asaridagi tibbiy terminlar tahlili”. *Conferences.tsuull.uz*, 1(1).
16. Qahhorov, M. (2010). *Navoiy tilining tibbiy leksikasi*. Toshkent: Mumtoz so‘z.
17. Raximova, G., & Bahriddinova, Y. (2023). “Alisher Navoiy she’riyatida shoir shaxsiyatining badiiy talqini”. *Fan va ta’lim integratsiyasi*, 1(2), 178–183.
18. Temirov, Q. (2012). *Sharq mumtoz she’riyatida ishq konsepti*. Samarqand: SamDU nashri.
19. To‘rayev, H. (2015). *Alisher Navoiy davri tibbiyoti*. Toshkent: Tibbiyot.
20. Yo‘ldoshev, B. (2008). “Navoiy g‘azallarida dard va darmon tushunchalari”. *O‘zbek tili va adabiyoti*, 4(2), 34–41.